

УДК 347.1

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.5.08>**Володимир Скрипник,**

канд. юрид. наук, доцент,

завідувач кафедри галузевих юридичних наук

Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

ТРАНСПОРТНІ ПОСЛУГИ В СИСТЕМІ ОБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Стаття присвячена з'ясуванню правової природи транспортних послуг, виявленню особливостей їх правового регулювання, суб'єктного складу та визначенню місця транспортних послуг у системі об'єктів цивільних прав.

У статті наведені ознаки транспортних послуг як об'єкта цивільних прав. Визначено особливості змісту транспортної послуги та фактори, які впливають на її якість. Транспортні послуги спрямовані не на створення нового матеріалізованого об'єкта, а на сприяння ефективному володінню, використанню чи розпорядженню власником належного йому і вже наявного об'єкта. Головною характерною ознакою транспортної послуги є її зміст – переміщення у просторі об'єкта матеріального світу (вантаж, багажу, пошти, вантажобагажу, пасажирів). Зміст конкретної транспортної послуги залежить від об'єкта перевезення і виду транспорту, яким надається послуга. Імперативний характер обов'язків сторін, які визначені у відповідних законах чи підзаконних нормативних актах, зумовлює особливий зміст послуги. Транспортні послуги характеризуються не лише змістом послуги, а і суб'єктом виконання, способом та строком виконання. Правовий режим транспортної послуги визначається змістом послуги, порядком і процедурою її надання, особливостями суб'єктного складу виконавців, оскільки транспортні послуги персоналізовані. Транспортні послуги – це перш за все це активні дії, це об'єктивна правова категорія, яка характеризується низкою ознак. Особливість транспортних послуг полягає у тому, що вони передбачають досягнення певного визначеного результату (перевезення вантажу конкретним транспортом у визначений строк, у певний пункт призначення й інше). Транспортні послуги характеризуються строком виконання, суб'єктом виконання, змістом послуги, способом виконання.

Зроблено висновок, що оскільки у формуванні змісту послуги беруть участь обидва учасники відносин правовідносин, то лише за умов погодження істотних умов її надання вона виступає як об'єкт цивільних правовідносин. Транспортні послуги виступають об'єктом цивільних прав у публічних договорах, оскільки їх носіями є спеціальні суб'єкти, які мають спеціальний дозвіл на їх надання.

Ключові слова: договір перевезення, зміст транспортних послуг, постачання товарів, перевезення вантажів, багаж, відносини найму.

Постановка проблеми. У сучасних умовах транспорт – одна із провідних галузей матеріального виробництва будь-якої країни і від її ефективної діяльності залежить розміщення виробництва, збут, постачання продукції та товарів. Особливість діяльності транспорту полягає у тому, що без належного правового регулювання послуг з перевезення вантажів, багажу, пасажирів не може належно функціонувати жодна із ключових галузей економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Договори, предметом яких виступали послуги, були об'єктом уваги таких вітчизняних науковців, як В.А. Васильєва, А.А. Герц, О.В. Дзера, Ю.О. Заїка, Н.С. Кузнецова, В.В. Луць, Р.А. Майданник, Н.В. Міловська, І.С. Лукасевич-Крутник, Н.В. Федорченко й ін. Низка робіт були безпосередньо присвячені окремим видам договору перевезення (А.В. Волкова, Т.В. Гриняк, В.А. Попов,

А.В. Яновицька), проте транспортні послуги як об'єкт цивільних прав спеціально не досліджувалися, тому неповною мірою реалізовано науковий підхід до комплексної оцінки послуг як об'єкта цивільних прав та транспортних послуг зокрема.

Метою статті є з'ясування правової природи транспортних послуг, виявлення особливостей їх правового регулювання та визначення місця транспортних послуг у системі об'єктів цивільних прав.

Методологічну основу дослідження становили загальнонауковий діалектичний метод пізнання правової дійсності, а також низка приватно-наукових методів. Логіко-семантичний метод дав змогу оновити й уточнити категорійний апарат, визначити сутність понять «перевезення», «транспортування», «послуги», «транспортні послуги». Метод

синтезу та аналізу сприяв з'ясуванню характерних ознак транспортних послуг. Герменевтичний метод використано для тлумачення норм актів транспортного та цивільного законодавства. Метод класифікації дав можливість виокремити види перевезень та види транспортних послуг, а також визначити місце транспортних послуг у системі об'єктів цивільних прав, і, зокрема, в системі послуг.

Виклад основного матеріалу. Зміни в економічному обороті, які відбуваються в Україні, зумовлюють і розвиток цивільних правовідносин, у тому числі і тих, які виникають на підставі договорів про надання послуг. А оскільки економіка передбачає не лише виробництво матеріальних благ, а і їх належний розподіл, то послуги транспорту завжди є актуальними. Проте невизначеність поняття «транспортні послуги» зумовлює неоднозначність їх тлумачення в доктрині цивільного права. Наслідком цього є різне застосування на практиці правових норм, які регламентують порядок їх надання та відповідальність за неналежне виконання.

Сфера послуг є однією із найперспективніших галузей економіки, яка розвивається надзвичайно швидкими темпами. Чим більш складним стає виробництво і насичується ринок товарами, тим більше зростає попит на послуги [3, с. 25]. У законодавстві України поняття «послуги» безпосередньо відсутнє, проте у ст. 901 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) наводиться поняття «договір про надання послуг». До договорів про надання юридичних і фактичних послуг належать транспортні договори (перевезення, буксирування, транспортного експедирування, експлуатації під'їзних шляхів та ін.) Об'єктом цієї групи договорів є послуги [11, с. 245].

Головною властивістю послуги є можливість задовольняти певні потреби. За відсутності цієї ознаки діяльність не може розглядатися як послуга. Для послуги характерно, що вона може бути як в уречевленій формі, так і не набувати такої форми. За відсутності уречевленого результату така діяльність є типовою послугою, відповідно, і самостійним об'єктом цивільних правовідносин. Саме особливості об'єкта і об'єднують згадані вище групи договорів в окремих видів цивільно-правових договорів. На відміну від інших об'єктів, які мають матеріальну субстанцію й існують у світі об'єктивно, незалежно від ставлення до них суб'єктів цивільних правовідносин, послуги як об'єкт виникають лише внаслідок цільової діяльності відповідно до укладених між контрагентами договорів.

Порядок і умови надання транспортних послуг регламентують акти транспорт-

ного законодавства: Повітряний кодекс України; Кодекс торговельного мореплавства України; Статут автомобільного транспорту України від 27 червня 1969 р.; Статут залізниць України від 6 квітня 1998 р.; Статут внутрішнього водного транспорту Союзу РСР від 15 жовтня 1955 р. На кожному виді транспорту залежно від об'єкта перевезення затверджені спеціальні правила перевезень – вантажів, пасажирів, пошти, багажу. На окремих видах транспорту затверджені спеціальні правила перевезень швидкопсувального вантажу, негабаритного, тварин та ін. [17, с. 36–37].

Різновиди транспортних послуг передбачені як безпосередньо у ЦК України, так і в інших нормативних актах спеціального транспортного законодавства. Так, у Кодексі торговельного мореплавства України передбачений договір морського круїзу (статті 195–202), договір морського буксирування (статті 222–228) [7]. Що ж необхідно розуміти під поняттям «транспортна послуга»? У юридичній літературі висловлюються різні точки зору щодо співвідношення понять «транспортні послуги» та «послуги з перевезення». Це зумовлене неточністю дефініцій, які наведені законодавцем в окремих нормативних актах. Так, у статті 1 Закону України «Про міський електричний транспорт» від 29 червня 2004 р. зазначено, що транспортні послуги – це перевезення пасажирів та їх багажу міським електричним транспортом, а також надання інших послуг, пов'язаних з таким перевезенням [4]. У ст. 6 Закону України «Про транспорт» від 10 листопада 1994 р. законодавець розглядає перевезення пасажирів, багажу і пошти як різновид транспортних послуг, водночас у ст. 1 Закону України «Про ринок природного газу» від 9 квітня 2015 р. транспортування природного газу визначається як господарська діяльність, що пов'язана з переміщенням природного газу газотранспортною системою з метою його доставки до іншої газотранспортної системи, газосховища, установки LNG або доставки безпосередньо споживачам [5]. Суть транспортних послуг визначають майнові відносини [14, с. 12]. Транспортні послуги – це перш за все активні дії, об'єктивна правова категорія, яка характеризується низкою ознак. Особливість транспортних послуг полягає у тому, що вони передбачають досягнення певного визначеного результату (перевезення вантажу конкретним транспортом у визначений строк, у певний пункт призначення та інше). Транспортні послуги характеризуються строком виконання, суб'єктом виконання, змістом послуги, способом виконання.

Головною характерною ознакою транспортної послуги є її зміст – переміщення в просторі об'єкта матеріального світу (вантажу, багажу, пошти, вантажобагажу, пасажирів). Оскільки характеристика транспортних послуг не обмежується лише перевезенням, а, як цілком слушно зазначається, охоплює і поняття транспортування [15, с. 229], то йдеться і про перекачку нафти чи подачу газу по трубо- чи нафтопроводу. Зміст конкретної транспортної послуги залежить від об'єкта перевезення і від виду транспорту, яким надається послуга. Транспортні договори розрізняються як за об'єктами перевезення (вантажу, вантажобагажу, багажу, пошти, пасажирів), так і за видами транспорту їх поділяють на основні та додаткові. Суть перших – надання послуг саме з перевезення. До додаткових договорів традиційно відносять договори на експлуатацію під'їзних шляхів, на подачу та забирання вагонів, на завантаження і розвантаження транспортного засобу, його очистку тощо. Можна посперечатися з твердженням, що основною метою додаткових договорів є «прискорення, подовження та організація перевізного процесу» [12, с. 152]. На нашу думку, головна мета додаткових транспортних договорів – це сприяння у наданні транспортних послуг за основним договором.

Окремі договори щодо надання транспортних послуг можуть мати певну подібність до деяких договорів про передачу майна у тимчасове користування. Критерієм такого розмежування є мета, заради якої контрагент вступає у цивільні правовідносини. Схожим із договором перевезення є і договір чартеру (фрахтування), коли судовласник зобов'язується за обумовлену плату (фрахт) надати судно фрахтувальнику для перевезення пасажирів, вантажів і для інших цілей торговельного мореплавства на певний час. Надане фрахтувальнику судно може бути укомплектоване екіпажем (*тайм-чартер*) або не споряджене і не укомплектоване екіпажем (*барботуї-чартер*) (ст. 203 Кодексу Торговельного мореплавства України) [7]. Ми вважаємо спірним твердження, що договір чартеру (фрахтування) у сфері повітряного, морського, внутрішнього водного транспорту є різновидом договору перевезення [10, с. 95]. Договірні правовідносини, які виникають між судовласником і контрагентом за цим договором, за своєю правовою природою є відносинами найму, оскільки за плату в цільове користування передається річ, у цьому разі повітряне, морське судно чи судно внутрішнього плавання.

Послуга не може зберігатися протягом більш-менш тривалого часу, оскільки споживається у процесі її надання [16, с. 513].

Значимо, що про зберігання послуги взагалі не може йтися, оскільки поняття «зберігання» передбачає наявність об'єкта, який перебував у статичній і який не використовуються за призначенням. Транспортна послуга споживається водночас з її наданням, припинення надання транспортної послуги припиняє і її споживання.

За правовим режимом транспортні послуги поділяються на публічні і приватні. Незважаючи на спільність мети – задоволення потреб замовника у переміщенні у просторі предмета договору перевезення, правова регламентація їх різна, що впливає на елементи послуги, зміст договору і на особу виконавця.

У публічних договорах, як правило, відсутня презумпція надання послуги певною, визначеною особою, оскільки контрагента цікавить послуга як об'єкт, на який спрямоване правовідношення, і заради якої, власне, сторона і вступає у правовідносини. Для послуги як для об'єкта цивільних прав характерною особливістю є не лише її зміст, а і суб'єкт, який надає цю послугу, її «носій», тобто хто саме буде надавати ту чи іншу послугу. У речових правовідносинах належність матеріального об'єкта тому чи іншому суб'єкту цивільних правовідносин зазвичай ніякого практичного значення не має, оскільки цінність об'єкта визначається властивостями самого об'єкта, а не належністю його якійсь певній особі.

Важливою характеристикою транспортної послуги, що і визначає її ціннісну вартість, є особа, яка надає послугу, тобто «носій» такої послуги. Залежно від носія такої послуги визначається її товарна цінність і потреба у ній взагалі. Транспортні послуги персоніфіковані. Під час укладання договору перевезення замовник отримує повні відомості про конкретного перевізника, зміст послуги, яка буде надаватися, та її вартість.

У низці випадків транспортна послуга може виступати як об'єкт цивільних прав лише тоді, коли суб'єкт, що надає послугу, має право її надавати відповідно до чинного законодавства. Так, відповідно до Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з перевезення пасажирів, небезпечних вантажів і небезпечних відходів повітряним транспортом, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 10 березня 2017 р. № 134, встановлений вичерпний перелік вимог, обов'язкових до виконання під час надання таких транспортних послуг. По-перше, такий суб'єкт господарювання мусить мати чинний сертифікат експлуатанта

та розпоряджатися хоча б одним повітряним судном на праві власності або лізингу; по-друге, основною діяльністю суб'єкта господарювання має бути здійснення повітряних перевезень окремо чи у поєднанні з будь-якою іншою комерційною експлуатацією повітряного судна та технічним обслуговуванням повітряних суден; по-третє, види польотів, місце провадження діяльності та матеріально-технічна база мають відповідати заявленому виду господарської діяльності; по-четверте, більш як 50 відсотками статутного капіталу суб'єкта господарювання мають володіти Україна, юридичні особи України або фізичні особи – резиденти України; авіаційний персонал має відповідати кваліфікаційним вимогам та ін. [9].

Від особи перевізника залежить і якість транспортних послуг. Саме професійний перевізник обирає найраціональніший рухомий склад, проводить розрахунок у його потребі, визначає завдання особі, яка безпосередньо здійснює перевезення.

У ст. 1 Конвенції ООН про морські перевезення вантажів від 31 березня 1978 (Гамбурзькі правила) наводяться поняття «перевізник» – особа, з якою або від імені якої з вантажовідправником укладено договір морського перевезення вантажу, і «фактичний перевізник» – особа, якій перевізником доручено здійснення перевезення [8]. Україна не є учасником Гамбурзьких правил. Регулювання морських перевезень у нашій державі здійснюється Кодексом торговельного мореплавства України, положення якого близькі до положень Конвенції. Тому не можна не погодитися із твердженням, що гармонізація не вимагає від держави ухвалення однакових норм, принципів та інститутів права. Гармонізація передбачає, щоб держава лише застосовувала подібні, схожі норми, принципи та інститути права [1].

У ринкових умовах замовники мають можливість обрати виконавця транспортних послуг і переваги мають ті перевізники, які модернізували транспортний склад, завдяки сучасним передовим технологіям мають можливість надати більш широкий спектр транспортних послуг більш високої якості і у більш скорочені строки їх надання порівняно з іншими перевізниками.

Транспортні послуги характеризуються не лише суб'єктом виконання, а й низкою інших ознак – змістом послуги, її якістю, способом і строком виконання. Спірним є твердження, що за договором перевезення вантажу автомобільним транспортом надаються такого ґатунку послуги, гарантування досягнення результату яких є неможливим, оскільки перевізник не може видати

вантаж, аналогічний втраченому [3, с. 16]. Якщо у такому широкому розумінні тлумачити поняття «гарантування результату», то практично будь-який цивільно-правовий договір (не лише на надання послуг, а наприклад, на виконання робіт) не може гарантувати результат. Використання засобів забезпечення виконання зобов'язання не є гарантією його виконання, а забезпечує відшкодування збитків і певною мірою компенсацію упущеної вигоди у зв'язку з невиконанням договору. Тому цілком слушно зазначається, що навіть в умовах збройного конфлікту, коли річ знаходиться на невідконтрольній органам державної влади України території [13, с. 140]. Щодо гарантування результату послуги, то, власне, неможливо гарантувати результат у разі добросовісного виконання обов'язків лише за договором комісії, оскільки комісіонер може надати послугу в повному обсязі відповідно до договору, проте товар може бути і нереалізований, незважаючи на належне виконання ним своїх зобов'язань.

Особливість транспортних послуг полягає у тому, що вони надаються виключно на відплатних засадах, є публічними, оскільки їх споживачами можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Поєднання ознак публічного договору і договору приєднання тягне за собою передбачення в укладеному договорі перевезення як істотних умов, передбачених законодавством, так і звичайних – типових для конкретно обраного договору приєднання, які формулюються на розсуд перевізника [18, с. 125]. За правовою природою транспортні послуги є строковими, оскільки після закінчення визначеного строку їх надання, вони втрачають свою ознаку об'єкта цивільних прав. Якісні властивості транспортних послуг залежать не лише від транспортного засобу, а й від властивостей безпосереднього предмета перевезення, з яким пов'язано надання транспортних послуг – пасажир, вантаж (характер, стан, вага, упаковка та ін.), багаж, пошта. На якість надання транспортної послуги може впливати і неналежне виконання своїх обов'язків замовником (надання недостовірної інформації щодо особливих властивостей об'єкта перевезення.) Транспортні послуги виступають об'єктом цивільних прав у публічних договорах, оскільки їх носіями є спеціальні суб'єкти, які мають спеціальний дозвіл на їх надання. Імперативний характер обов'язків сторін, які визначені у відповідних законах чи підзаконних нормативних актах, зумовлює і особливий зміст послуги.

Таким чином, транспортні послуги, як різновид об'єктів цивільних прав, являють

собою певні платні дії, які вчиняються контрагентом відповідно до укладеного договору, і зміст яких в основних транспортних договорах полягає у переміщенні у просторі матеріальних об'єктів, які виступають предметом договору перевезення. Якість транспортної послуги залежить від транспортного засобу, який безпосередньо здійснює перевезення, його відповідності заявленому і об'єкту перевезення з урахуванням його специфіки (швидкопсувний, небезпечний, негабаритний вантаж та ін.), від обрання оптимального маршруту і графіка перевезення, обслуговування клієнта, належності зберігання і дотримання умов перевезення інших об'єктів перевезення – вантажу, багажу, пошти, вантажобагажу.

Висновки

Транспортними послугами, як різновидом об'єктів цивільних прав, є певна правомірна діяльність, результат якої полягає у нематеріалізованому позитивному ефекті, що споживається замовником одночасно з її наданням. Зміст такої діяльності в основних транспортних договорах полягає у переміщенні у просторі за допомогою транспортного засобу матеріальних об'єктів, які виступають предметом договору перевезення. Правовий режим транспортної послуги визначається змістом послуги, порядком і процедурою її надання, особливостями суб'єктного складу виконавців.

У транспортних послугах відсутній юридичний результат, коли замовник послуги може набути право або, навпаки, втратити його. Надання транспортних послуг пов'язано із досягненням іншого ефекту – матеріальний об'єкт (вантаж, багаж, пошта, пасажир) переміщуються у просторі з одного місця в інше визначене договором місце у встановлений строк. Транспортні послуги спрямовані не на створення нового матеріалізованого об'єкта, а на сприяння ефективному володінню, використанню чи розпорядженню власником належного йому і вже наявного об'єкта.

У формуванні змісту послуги беруть участь обидва учасники відносин правочинності і лише за погодження істотних умов надання послуги вона виступає як об'єкт цивільних правочинності.

Список використаних джерел:

1. Адаптація національного законодавства відповідно до Угоди про асоціацію з Європейським Союзом : наукова монографія / за ред. О.В. Кузьменко. Київ : Вид. центр «Кафедра», 2019. 678 с.

2. Васильєва В.А. Договірне регулювання відносин з надання посередницьких послуг. *Університетські наукові записки*. 2010. № 4. С. 25–29.

3. Гриняк Т.В. Цивільно-правова відповідальність перевізника за договором перевезення вантажу автомобільним транспортом : монографія. Тернопіль : Підручники і посіб., 2017. 224 с.

4. Про міський електричний транспорт : Закон України від 29 червня 2004 р. № 1914-IV / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1914-15>.

5. Про ринок природного газу : Закон України від 9 квітня 2015 р. № 329-VIII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-19>.

6. Про транспорт : Закон України від 10 листопада 1994 р. № 232/94-ВР / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/232/94-%D0%B2%D1%80>.

7. Кодекс торговельного мореплавства України від 23 травня 1995 р. № 176/95-ВР / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176/95-%D0%B2%D1%80>.

8. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про морське перевезення вантажів від 31 березня 1978 р. (Гамбурзькі правила) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_391.

9. Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з перевезення пасажирів, небезпечних вантажів та небезпечних відходів повітряним транспортом, затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 10 березня 2017 р. № 134. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/134-2017-%D0%BF>.

10. Лукасевич-Крутнік І.С. Теоретичні засади правового регулювання договірних відносин з надання транспортних послуг у цивільному праві України : монографія. Тернопіль : ФОРМ Паляниця В.А., 2019. 474 с.

11. Луць В.В. Контракти в підприємницькій діяльності : навчальний посібник. 2-е вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 576 с.

12. Попов В.А. Про класифікацію договорів, які укладаються у сфері перевезення. *Наше право*. 2016. № 1. С. 150–157.

13. Примак В.Д. Забезпечення належного виконання договірних зобов'язань в умовах збройного конфлікту. *Приватне право і підприємництво*. 2019. Вип. 19. С. 138–140.

14. Транспортне право України : навчальний посібник. / За заг. ред. Ю.О. Заїки, Н.В. Демиденко. Київ : КНТ, 2014. 184 с.

15. Українське цивільне право : навчальний посібник. 3-є вид., перероб. і допов. / За ред. Ю.О. Заїки. Київ : ЦУЛ, 2014. 358 с.

16. Харьковская цивилистическая школа: объекты гражданских прав : монографія / Под. общ. ред. И.В. Спасибо-Фатеевой. Харьков : Право, 2015. 720 с.

17. Цивільне право України. Загальна частина : підручник / за ред. І.А. Бірюкова, Ю.О. Заїки. Київ : Алерта, 2014. 510 с.

18. Яновицька А.В. Договір міжнародного перевезення вантажів автомобільним транспортом : монографія. Львів : Видавництво «Растр-7», 2019. 180 с.

The article is devoted to clarifying the legal nature of transport services, identifying the peculiarities of their legal regulation, parties and determining the location of transport services in the system of civil rights objects.

The characteristics of transport services as an object of civil rights are described. The content of transport service and the factors that influence its quality are determined. Transport services are not aimed to create a new materialized object, but to promote the effective ownership, use or disposal of the owner of an existing and owned object. The main characteristic of the transport service is its content – moving in the space of the object of the material world (cargo, luggage, mail, freight baggage, passenger). The content of a specific transport service depends on the object of transport and the mode of transport to which the service is provided. The mandatory nature of the obligations of the parties, as defined in the relevant laws or regulations, also dictates the special content of the service. Transport services are characterized not only by the content of the service, but also by the entity of execution, the manner and the duration of execution. The legal regime of transport service is determined by the content of the service, the manner and the procedure for its provision, and the peculiarities of the subject composition of the performers, since the transport services are personalized. Transport services are first and foremost active actions, an objective legal category characterized by a number of features. The peculiarity of transport services is that they achieve a certain result (cargo carriage by a specific transport operation within a specified period, to a specified destination and more). Transport services are characterized by the period for performance, the entity performing the service, the content of the service and the manner of execution.

It is concluded that since both parties to a relative legal relationship the content of a service involves it is only subject to agreement on the substantive conditions for its provision that it is a subject of civil law relations. Transport services are subject to civil rights in public contracts, as their bearers are special entities that require special authorization for their provision.

Key words: contract of carriage, content of transport services, goods delivery, cargo carriage, luggage, employment contract.

